

14. Sushko, D. (2022). Podatkova reforma voyennoho chasu: yaki zminy do Podatkovoho kodeksu ukhvalyla VR [Wartime tax reform: what changes to the Tax Code were adopted by the V.R]. *Natsional'nyy yurydychnyy katalog Ukrainy: BOOK*. Retrieved from: https://biz.ligazakon.net/analytics/210044_podatkova-reforma-vonnogo-chasu-yak-zmni-do-podatkovogo-kodeksu-ukhvalila-vr10. [in Ukrainian].

[https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-12\(43\)-30-45](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-12(43)-30-45)

Наталія Кузнецова

*доктор економічних наук, доцент, завідувачка кафедри економіки,
управління та адміністрування
Черкаського державного бізнес-коледжу,
м. Черкаси, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-3121-6221>*

Анатолій Маренич

*кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки,
управління та адміністрування
Черкаського державного бізнес-коледжу,
м. Черкаси, Україна,
<https://orcid.org/0000-0003-4960-3390>*

СОЦІАЛЬНА СТІЙКІСТЬ І СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА МІСТ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті вивчено теоретичний аспект соціальної стійкості міст. Обґрунтовано роль людського капіталу у забезпеченні соціальної стійкості міст та досліджено його вплив на формування потенціалу стійкості. Розглянуто сутність, значення та форми прояву соціальної активності людей у забезпеченні соціальної стійкості міст, обґрунтовано її особистісну та суспільну значимість. Сформовано групи чинників, які визначають, формують соціальну активність людей і забезпечують можливості для її реалізації у суспільстві. Досліджено роль безпекового фактора в розрізі соціальної та економічної безпеки людей як компоненти соціальної стійкості міст. Визначено основні загрози та джерела соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб в Україні внаслідок воєнної агресії росії, обґрунтовано необхідність їх активного залучення до системи соціальних відносин. Розглянуто роль місцевого планування у забезпеченні соціальної стійкості

громади міст та визначено основні напрями формування системи управління на місцевому рівні для забезпечення соціальної стійкості міст та їх громад.

Ключові слова: соціальна стійкість міст, людський капітал, соціальна безпека, місцеве планування, управління стійкістю громад.

Nataliya Kuznetsova

*Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Economic,
Management and Administration Department of
Cherkasy State Business College
Cherkasy, Ukraine,
orcid.org/0000-0002-3121-6221*

Anatoly Marenych

*Candidate of economic sciences, Associate Professor of Economic,
Management and Administration Department of
Cherkasy State Business College
Cherkasy, Ukraine,
orcid.org/0000-0003-4960-3390*

SOCIAL RESILIENCE AND URBAN SOCIAL SAFETY: A MANAGEMENT ASPECT

Abstract. The article explores the theoretical aspect of social resilience of cities. The role of human capital in ensuring social resilience of cities is substantiated and its impact on the formation of resilience potential is investigated. The essence, meaning and forms of manifestation of social activity of people in ensuring social resilience of cities are considered, its personal and social significance is justified. Groups of factors that determine, shape social activity of people and provide opportunities for its implementation in society are formed. The role of the security factor in the context of social and economic safety of people as components of social resilience of cities is studied. The main threats and sources of social vulnerability of internally displaced persons in Ukraine as a result of russia's military aggression are identified, the need for their active involvement in the system of social relations is highlighted. The role of local planning in ensuring social resilience of urban communities is considered and the main directions of forming a management system at the local level to ensure social sustainability of cities and their communities are outlined.

Keywords: social resilience of cities, human capital, social urban safety, local planning, community resilience management.

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах турбулентності розвитку світового суспільства все більше загострюються проблеми сталого розвитку міст, зумовлені численними ризиками та загрозами, породженими глобальними викликами, що актуалізує зростання ролі людського капіталу як чи не найважливішого чинника їх соціальної стійкості, адже саме соціальна стійкість міст спрямована на людину, її культурне і соціальне середовище розвитку. Тому глобальним викликом перед сучасними містами є мінімізація конфліктів між людьми (зокрема, і між поколіннями) та їх негативного впливу на збереження культурного капіталу міст через імплементацію принципів справедливого розподілу благ. Важливим в даному контексті є збереження різноманіття в глобальних масштабах, заохочення та більш активне залучення людей до процесів формування сфери їх життєдіяльності. Це означає, що вагомим значення в концепції соціальної стійкості міст набуває управлінський аспект, який визначає створення ефективної системи прийняття, ухвалення і реалізації рішень та контролю їх виконання, що враховує історичний досвід і заохочує плюралізм. Відсутність єдиних підходів до формування системи управління соціальною стійкістю міст та громад є однією з головних причин сьогоденних міських проблем – нерівності, обмеженості, незахищеності особливо в умовах непередбачуваності та високих ризиків, що знижує ефективність та гальмує сталий розвиток місцевих громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема соціальної стійкості міст набуває актуальності в наукових колах та вивчається вченими комплексно, адже є багатоаспектною та різновекторною. Так, дослідження соціальної активності людей як важливої забезпечувальної складової соціальної стійкості міст здійснювали українські науковці Тарасенко В.І., Дзюба І.М., Жуковський А.І., Железняк М.Г.; особливостям формування потенціалу стійкості та адаптаційних механізмів розвитку міст присвячені праці Дронової О.П. та Кононенко О.Ю.; проблеми соціальної безпеки та вразливості населення вивчалися Андрусішин Н., Стожок Л.Г., Біль М., Бідак В.Я. та ін. З наукового доробку іноземних вчених даній темі присвячені роботи John A. McCarthy, Chiu R., Munzel A., Meyer-Waarden L., Galan J.-P., Keck Markus та Patrick Sakdapolrak, Atalay H., Gülersoy N. та інших. Науковий доробок дослідження питань соціальної стійкості та безпеки міст є достатньо розгалуженим, тому подальшого вивчення потребують питання забезпечення соціальної стійкості міст та соціальної безпеки з позиції людського капіталу як основи стійкого розвитку міст та управлінських аспектів щодо організації та планування стійкого розвитку громад.

Мета статті - на основі вивчення проблем забезпечення соціальної стійкості та соціальної безпеки українських міст, дослідити вплив людського

капіталу та організаційної складової управління на формування потенціалу стійкості міст.

Виклад основного матеріалу. Вектори розвитку світового суспільства за останні десятиріччя зазнають кардинальних змін під дією глобальних мегатрендів, які спричиняють появу нових ризиків і формують нові виклики для кожної країни, регіону, міста. Основними світовими трендами, що впливають на здатність міст адаптуватися і виживати у складних умовах, прийнято вважати зміну клімату, урбанізацію та глобалізацію. Зазвичай, дії цих трендів не є поодинокими, а навпаки, за рахунок синергетичного ефекту їх сила постійно зростає, потенційно формуючи гострі потрясіння (раптові, інтенсивні події, що несуть загрози суспільству) для громад міст та хронічні стреси, які послаблюють структуру громад. Це зумовлює необхідність зміни підходів до формування нової моделі управління розвитком місцевих громад, і зокрема, використання сучасних методик та технологій його планування для пом'якшення їх зростаючої вразливості.

Проблема забезпечення стійкості міст останнім часом стала настільки нагальною для вирішення, що у 2013 році об'єднала спершу 100 великих міст світу в рамках глобальної ініціативи сторіччя та отримала назву «100 Resilient Cities» (100RC), і була започаткована фондом Рокфеллера. Уже у 2019 році ця ініціатива перейшла до етапу формування мережі стійких міст (R-Cities) і у 2020 році була офіційно запущена з метою зменшення вразливості та покращення добробуту понад 220 мільйонів міських жителів у всьому світі. Сьогодні ця глобальна мережа представлена в 100 містах і понад 40 країнах світу та надає допомогу з розробки стратегії стійкості, обміну ідеями, інноваціями та знаннями через глобальну мережу фахівців з питань стійкості (CRO).

На думку фахівців мережі стійких міст (Resilient Cities Network), стійкістю міст є здатність міських систем, підприємств, установ, спільнот і окремих людей виживати, адаптуватися та процвітати, незалежно від того, які хронічні стреси та гострі потрясіння вони зазнають [1]. Така стійкість може бути досягнута шляхом активних комунікацій і партнерських взаємовідносин між державою, бізнесом і суспільством (громадами міст), що є важливим для напрацювання ініціатив, розробки необхідних заходів, прийняття ефективних і своєчасних рішень та їх впровадження для міської стійкості і безпеки. Це сприятиме формуванню здатності громад протистояти викликам і загрозам у різних сферах людської діяльності та сформуванню, таким чином, потенціалу стійкості міст [2, с. 24].

Для України питання стійкості місцевих громад набуло першочергової значимості у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії на територію України, коли органи місцевого самоврядування, ніколи раніше не перебуваючи в такій складній ситуації, вимушені активно реагувати на

суспільні виклики і кризи, зумовлені воєнними діями та їх руйнівними наслідками, а саме: значними потоками внутрішніх переміщень мільйонів громадян, масштабними руйнуваннями об'єктів критичної інфраструктури, зростанням фактору ризику і небезпеки для життя та роботи, обмеженнями доступу громадян до життєво важливих ресурсів та послуг, спровокованими постійними ракетними атаками. Саме тому стійкість для українських місцевих громад (людей та органів місцевого самоврядування) в умовах воєнних дій визначається їх здатністю адаптуватися до криз і протистояти зовнішнім шокам та забезпечується не тільки наявним ресурсним потенціалом, а й системою місцевого управління в розрізі стратегічного планування стійкості та соціальної безпеки [3].

Якщо розглядати стійкість міст з позиції їх головного забезпечувального ресурсу – людського капіталу, то в даному контексті зростає значення соціальної стійкості місцевих громад, яка спрямована в першу чергу на вирішення соціальних проблем, що гальмують розвиток людського капіталу, а також на зменшення соціальної нестабільності та напруженості у містах. Проте варто зауважити, що соціальна стійкість міст забезпечується ще й рівнем їх економічного розвитку, соціальним капіталом, згуртованістю громади, її здатністю до вирішення проблем та інформаційно-комунікаційними інструментами, що лежать в основі прийняття рішень. Тому основними завданнями місцевого планування є забезпечення добробуту своїх громадян через створення стійких до соціальних криз міст – більш безпечних, інклюзивних та комфортних для життя і праці. Громадяни можуть сприяти цьому шляхом соціальної підтримки, соціальної солідарності, згуртованості, довіри, соціальних відносин тощо.

Роль людського капіталу у забезпеченні соціальної стійкості міст полягає у створенні умов для адаптації, розвитку інновацій, зростанні якості життя і згуртованості міської спільноти. До ключових аспектів та інструментів, притаманних людському капіталу, що здатні впливати на соціальну стійкість міст можна віднести (табл. 1): - рівень освіченості і сформованих навичок; - соціальна згуртованість; - економічний розвиток через підприємництво і професійну кваліфікацію; - здоров'я та благополуччя; - розвиток високих та розумних технологій; - формування інклюзивного суспільства; - культурний розвиток; - готовність до криз; - взаємодія влади з громадськістю.

Таблиця 1

Вплив людського капіталу на соціальну стійкість міст*

Аспекти впливу	Прояви впливу та їх обґрунтування
1	2
Освіченість і навички	<ul style="list-style-type: none">• <i>Здатність адаптуватися до змін:</i> освічені люди з розвиненими навичками краще адаптуються до нових умов, таких як технологічний прогрес чи економічні виклики.

	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Підтримка інновацій</i>: висококваліфіковані фахівці продукують інновації та сприяють створенню інноваційних рішень у різних сферах (економіка, інфраструктура, управління).
Соціальна згуртованість	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Зміцнення соціальних зв'язків</i>: люди з високим рівнем людського капіталу є більш активними учасниками у вирішенні питань громадського життя, своєю активністю сприяють інтеграції різних груп населення. • <i>Громадська участь</i>: інформовані та активні представники громади міста беруть участь у прийнятті рішень, що покращує якість міського управління.

Продовження таблиці 1

1	2
Економічний розвиток	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Розвиток місцевої економіки</i>: людський капітал сприяє розвитку місцевого підприємництва, залученню інвестицій в економіку міста та створенню робочих місць. • <i>Подолання бідності</i>: підвищення кваліфікації населення сприяє зменшенню соціальної нерівності та розширенню доступу до економічних можливостей.
Здоров'я та благополуччя	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Зростання якості життя</i>: люди, які мають доступ до освіти та медичних послуг, можуть ефективніше забезпечувати власне благополуччя, що зменшує соціальні ризики та напругу. • <i>Підтримка здорового середовища</i>: Освічене населення краще усвідомлює важливість екологічної стійкості та впроваджує відповідні практики у повсякденне життя.
Технологічний прогрес	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Цифрова грамотність</i>: людський капітал забезпечує впровадження цифрових технологій, які покращують доступ до послуг і підвищують ефективність міських процесів. • <i>Розумне місто</i>: інноваційні рішення у сфері управління, транспорту та інфраструктури є можливими завдяки наявності висококваліфікованих фахівців та креативу.
Формування інклюзивного суспільства	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Рівність можливостей</i>: розвиток людського капіталу зменшує нерівність, забезпечуючи доступ до освіти, професійного навчання та кар'єрного зростання для всіх мешканців. • <i>Підтримка вразливих груп</i>: люди з високим рівнем соціальної відповідальності сприяють створенню програм допомоги для вразливих верств населення.
Культурний розвиток	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Збереження ідентичності</i>: людський капітал підтримує культурну різноманітність та сприяє розвитку локальних ініціатив у галузі мистецтва, традицій та культури. • <i>Креативна економіка</i>: освічені та творчі люди сприяють розвитку культурних індустрій, які позитивно впливають на соціальну стійкість.
Готовність до криз	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Розв'язання проблем</i>: завдяки знанням та навичкам людський капітал сприяє ефективному управлінню ризиками, швидкому реагуванню на кризи (економічні, екологічні, соціальні) та відновленню після них.

	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Соціальна підтримка:</i> громадяни з високим рівнем людського капіталу можуть створювати волонтерські рухи та підтримувати інших у складних ситуаціях.
Взаємодія влади та громади міст	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Підвищення рівня довіри:</i> розвиток людського капіталу сприяє більш ефективній взаємодії мешканців із міською владою через участь у демократичних процесах. • <i>Контроль та зворотний зв'язок:</i> освічене населення забезпечує більш ефективний моніторинг діяльності влади та зворотний зв'язок для покращення політик.

*Джерело: розроблено авторами

Соціальна стійкість міст є невід'ємною складовою забезпечення та збереження національної безпеки країни загалом та здатності держави до її суспільної згуртованості у випадку виникнення внутрішніх чи зовнішніх загроз [4]. Тому напрацьований дослідниками концепт соціальної стійкості міст та їх громад дає можливість визначити соціальну стійкість, в першу чергу, як підтримання та розвиток добробуту нинішнього та майбутніх поколінь [5] через зв'язок між індивідуальними життєвими можливостями та інституційною структурою міст [6]; як здатність і вміння соціальних суб'єктів долати труднощі, адаптуватися до викликів та трансформуватися в процесі адаптації, створюючи нові інституції, спрямовані на забезпечення власного добробуту, надійності і безпеки [7]. Вона є важливим індикатором якості життя, покращення добробуту, що свідчить про рівний доступ громадян до усіх базових послуг і ресурсів, адаптивну соціальну інфраструктуру, справедливе самоврядування та мінімізацію соціальної поляризації у суспільстві.

На нашу думку, більш обґрунтовано сутність соціальної стійкості визначена турецькими дослідницями Хілай Аталай та Нуран Зерен Гюлерсой, як «...система, яка базується на фундаментальних цінностях рівності та справедливості, де розподіл населення та економічний добробут добре збалансовані; надається рівний доступ до основних послуг, таких як охорона здоров'я, житло та безпека, а також можливості для індивідуального/соціального розвитку; індивіди мають почуття приналежності до середовища та суспільства, в якому вони живуть; заохочується участь громадськості в управлінні; соціальний капітал і соціальна згуртованість налагоджені, і якість життя є достатньою» [8]. Таким чином, можна стверджувати, що соціальна стійкість міст в значній мірі залежить та визначається стійкістю їх громад – здатністю долати труднощі, адаптуватися до викликів та трансформуватися у процесі адаптації, підвищуючи таким чином, рівень власної стійкості та міста.

Варто зауважити, що з позиції людського капіталу, важливим фактором забезпечення соціальної стійкості міст є соціальна активність людей. Соціальну активність можна розглядати як одну із характеристик способу життєдіяльності людини як соціального суб'єкта, що відображає свідому

спрямованість її діяльності і поведінки на зміну соціального середовища [9]. Зазвичай, соціально активними людьми вважають тих, кому не байдуже життя та добробут суспільства, які переймаються його проблемами і активно долучаються до їх вирішення.

Соціальна активність людей може проявлятися через освіту, зміцнення демократії, академічну мобільність, взаємодію з іншими соціальними суб'єктами, постійну комунікацію із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, участь у процесах державотворення. Вона формується як на особистісному, так і на суспільному рівнях.

З позиції особистісного аспекту її тісно пов'язують з культурою особистості, що в значній мірі залежить від освітнього та культурно-історичного чинників. Саме через пізнавальну функцію освіти формується культура людини, її пізнавальне знання про світ, суспільство та історичні аспекти його розвитку. Варто зазначити, що знання, як компонента людського капіталу, інтелектуальний актив професійного та особистісного зростання набувається в процесі навчання через освіту. Отримані знання набувають цінності тільки за наявних сприятливих умов і можливостей їх застосування. Тож знання, уміння і навички сумарно визначають дії людини, характеризують корисність цих дій та формуються в процесі навчання, праці, інших видах діяльності, а отже є однією з основ формування соціальної активності людей.

В значній мірі активність людини, як соціального суб'єкта, формується в процесі праці, а тому може посилюватися чи послаблюватися залежно від рівня її мотивації та стимулювання. Значущість соціальної активності на суспільному рівні як складової соціальної стійкості міст зростає ще й тому, що саме через працю має вплив на формування показника продуктивності праці не тільки на особистісному рівні, а й на більш глобальних рівнях.

Не менш важливою складовою людського капіталу є здоров'я, що визначає здатність людини до виконання соціально-трудова функцій і до відтворення усього спектру людських здібностей, її суспільної активності загалом. Особливого значення у даному аспекті набуває психічне здоров'я, адже від стану психічного здоров'я і благополуччя людини залежить ступінь активізації її індивідуальних творчих ресурсів, ефективність реалізації здібностей загалом в процесі життєдіяльності та її гармонійний всебічний розвиток.

Виходячи з цього, можна констатувати, що для забезпечення соціальної стійкості розвитку міст в системі місцевого управління важливим завданням є вивчення чинників, які визначають, формують соціальну активність людей і забезпечують можливість її реалізації у суспільстві.

На нашу думку усі чинники впливу на формування і реалізацію соціальної активності людини, як соціального суб'єкта, можна розділити на такі групи:

1) чинники, що характеризують якість відтворення і формування людського капіталу, до яких відносяться фізичне і психічне здоров'я та освітній рівень людей, що забезпечується рівнем розвитку системи охорони здоров'я та освіти і доступом громадян до отримання даних послуг. Ці чинники є визначальними у поетапному формуванні соціальної активності людей протягом їх життя;

2) чинники, що забезпечують можливості для реалізації соціальної активності і характеризуються рівнем розвитку соціально-економічної інфраструктури міст та сформованою системою управління на рівні місцевих громад. Друга група чинників за змістом є забезпечувальними, оскільки вони створюють умови і сприятливі можливості для професійної реалізації людського капіталу міст та, відповідно, реалізації активності людини як соціального суб'єкта;

3) інформаційно-комунікаційні чинники, що проявляються у різних формах та видах суб'єктної взаємодії, співпраці між різними інституціями міст і регіонів та ступенем залученості різних представників місцевої громади до обговорення економічно та соціально значущих питань розвитку міст, ступені розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та мобільності людей.

Очевидним є той факт, що соціально активними люди можуть бути в країнах, де сповідаються принципи демократії, свободи слова, політичні права та свободи громадян, їх рівної участі у формуванні державної влади і контролю за її діяльністю, у вирішенні загальнодержавних справ; де людина в процесі своєї трудової та соціальної діяльності на особистісному рівні перетворюється у важливого суб'єкта суспільних відносин. Соціальна активність поєднує людей як однодумців зі спільними поглядами, цілями та інтересами у проактивні громади, надає їм сили важливого інструменту впливу через громадську думку на прийняття рішень і формує цінний для майбутнього розвитку міст та суспільства загалом інтелектуальний фундамент.

Соціальна активність людей з позиції її суспільної значимості є залежною як від зовнішніх впливів, так і від внутрішнього потенціалу людини, проте домінування одного із впливів залежатиме від конкретних умов та контексту. Зовнішні умови (екзогенні фактори впливу), такі як, соціальне середовище, рівень довіри до інституцій, система освіти, стан розвитку економіки, кризи і зовнішні загрози, можуть значною мірою визначати чи буде людина активно долучатися до соціального життя. Вони створюють можливості для активності але можуть як сприяти, так і перешкоджати соціальній активності людини. Внутрішній потенціал людини (ендогенні фактори), а саме її характер, внутрішня мотивація, рівень знань, умінь та навичок, впевненість,

світогляд і цінності, мають значний вплив на соціальну активність людей і відіграють роль рушійної сили, особливо в складних чи кризових ситуаціях.

Ключовим елементом соціальної стійкості громади міст є рівень їх безпеки, систему захисту і безпеки яких мають забезпечувати різні суб'єкти – починаючи від самих громадян міста до державних структур. У широкому сенсі людська безпека — “...це про повагу та взаємодію у спільноті, це про фізичну безпеку та справедливе правосуддя, це про економічну впевненість у завтрашньому дні та охорону здоров'я, про міста й середовище, в якому ми живемо, це загалом про захист усієї сукупності прав і свобод людей, а також про механізми управління, що створюють всі умови для такого захисту” [10, с. 6]. Зважаючи на існуючі сучасні загрози людському розвитку, вагомими складовими безпеки людини є політична, соціально-економічна та інформаційна безпеки, які в значній мірі визначають безпеку функціонування людського капіталу. Вони всі є однаково важливими для забезпечення безпечних умов для життя і роботи громадян міста. Однією з компонент безпеки людини є *соціальна і економічна безпека*. Скрутне економічне становище, соціальна незахищеність несуть загрозу гідному життю людей, є джерелом утворення суспільно вразливих груп людей, які можуть бути під прицілом недоброзичливців як через внутрішню, так і зовнішню незахищеність. Основними загрозами соціальній та економічній безпеці людини є низький рівень соціальної захищеності громадян міста, зокрема їх вразливих груп, а також бідність і безробіття, особливо, коли вони є тривалими у часі [11]. Тож важливими аспектами соціальної стійкості міст є рівень їх соціальної безпеки, що визначається в тому числі, економічною безпекою, освітньою та інформаційною безпекою, рівнем соціальної згуртованості, захистом прав людини, безпекою охорони здоров'я, культурною інтеграцією нових членів громади. З позиції управління необхідно зазначити, що соціальна безпека є багатограним та складним процесом, що потребує постійної уваги, адаптації до змін та активного залучення усіх зацікавлених сторін, адже впливає на добробут, соціальну згуртованість і довіру між громадянами та владою.

Якщо потенційна здатність людей, громад, установ, організацій міста є низькою у протистоянні несприятливому впливу численних стресорів, яким вони піддаються, а місцева влада слабо реагує на зумовлені стресорами виклики, то міста вважаються соціально вразливими.

Україна, перебуваючи сьогодні у стані воєнних дій, зазнає величезних не тільки матеріальних але й соціальних збитків від воєнної агресії росії проти України та її громадян. Це, в першу чергу, фізична втрата людського капіталу через загибель українців; внаслідок зовнішньої міграції значної частини працездатного населення України за кордон; внутрішньої міграції, яка зумовила територіальне переміщення людей зі східних і південних областей країни до центральних і західних; ще більше поглиблення демографічної

кризи, в тому числі через високу смертність і низьку народжуваність в таких надскладних умовах, погіршення ментального здоров'я українців внаслідок перебування у стані постійних стресів, переживань та відчуття небезпеки; зниження якості освітніх послуг через обмеження доступу до їх отримання внаслідок частих повітряних тривог та руйнації закладів соціальної інфраструктури.

Особливого занепокоєння через війну в Україні викликає загрозлива ситуація з ментальним здоров'ям та матеріальним станом українських дітей. Так, за даними джерела [12] у 2023 році 88,9% домогосподарств із соціально вразливими особами не отримували соціальних послуг, з яких 31,7% їх потребували. Особливо шокуючими є показники багатомірної дитячої бідності в Україні. Так, у 2023 році кожна п'ята дитина потерпала одночасно від трьох форм багатомірної бідності – монетарної, деприваційної та за самооцінкою домогосподарством своєї споживчої спроможності. У сім'ях, де середньодушові еквівалентні доходи були нижче фактичного прожиткового мінімуму (монетарна бідність) проживало 40,3% дітей; через соціальну депривацію (втрату можливостей задоволення життєвих потреб через обмеження доступу до них чи інших причин) у 2023 році 70,4% дітей мали 3 та більше позбавлень (втрат) з 17-ти визначених та 40,8% дітей проживали у сім'ях, де батькам не вдалося забезпечити навіть достатнього харчування або вони постійно відмовляли собі в найнеобхіднішому, крім харчування. Загалом, із загальної кількості бідних дітей, 44,7% з них взагалі не отримували жодної з соціальних допомог чи послуг. Очевидно, що стан бідності, в якому перебувають діти під час війни, впливає на збільшення їх соціальної ізоляції, зумовлює у таких дітей специфічні відхилення від реальних соціальних норм поведінки і спілкування, що значно ускладнює, а часом і унеможлиблює їх соціалізацію, засвоєння соціокультурних суспільних цінностей, а отже негативно впливатиме на формування їх громадянської активності у майбутньому. Особливо болючою ця проблема є для прифронтових міст, які потерпають щодня від агресивних атак ворога. Тому для країни життєво необхідним є формування потенціалу стійкості та адаптації міст до викликів війни і забезпечення їх стійкості до майбутніх загроз.

Однією з гострих проблем для окремих міст України, що стали безпечним прихистком для людей, які через війну прийняли для себе радикальні рішення з переїзду в інші міста та регіони країни, є внутрішньо переміщені особи (ВПО). Згідно з оцінками Міжнародної організації з міграції (МОМ), фактична чисельність ВПО в Україні складає приблизно 3,5 мільйона. Найбільше ВПО мешкає в Дніпропетровській (479 000 осіб, або 14% від загальної фактичної чисельності ВПО) та Харківській (414 000, 12%) областях на сході України, тоді як столиця, м. Київ (343 000, 10%), і Київська область (268 000, 8%) посідають, відповідно, третє і четверте місця за чисельністю

прийнятих ВПО. Серед переміщених людей 59% складають жінки, 41% – чоловіки. Хоча більшість ВПО є людьми працездатного віку (54%), чверть переміщених осіб (27%) – це діти, і значну частку (19%) складають також люди у віці 60 років і старше [13]. Для тих осіб, хто безпосередньо постраждав від бойових дій, важливим є питання швидкої адаптації до нового соціального середовища, пошуку роботи, житла і нових контактів. Тому ті, хто переїхав з постійного місця проживання та опинився в незнайомому середовищі, в першу чергу потребують всебічної допомоги та соціально-психологічної підтримки з боку суспільства, держави та приймаючої громади. У переважній більшості країна та органи місцевого самоврядування виявилися не готовими до цих викликів: недостатня кількість житлових приміщень, або їх значна віддаленість від інфраструктурних об'єктів міста, непридатність вільних приміщень для проживання і потреба в їх переоблаштуванні, додаткові фінансові виплати, надання доступу для навчання дітей ВПО, можливостей працевлаштування для членів їх сімей, їх соціально-психологічна адаптація – все це зумовило загострення соціальних проблем в українських містах, пов'язаних зі значним навантаженням на місцеві бюджети внаслідок перенаселення та соціальну підтримку ВПО. Через обмеженість в доступі до адекватної інформації вимушені переселенці не можуть активно включатися в систему соціальних відносин, розширювати свої зв'язки, працевлаштовуватися, що робить їх соціально вразливими, незахищеними і як наслідок, соціально відчуженими, пасивними та непродуктивними для суспільства. Також тривожною тенденцією є формування затяжного характеру внутрішнього переміщення в Україні. Так, станом на квітень 2024р. 82% ВПО повідомили, що перебувають у місцях переміщення уже протягом року або довше. Цей відсоток ВПО, що перебувають за межами звичного місця проживання вже давно, практично не змінився протягом попередніх раундів опитувань. Це підтверджує потребу в розробці дієвих стратегій для досягнення довгострокових рішень для тих ВПО, які не мають змоги повернутися [13].

В період воєнних дій ще одним нагальним стратегічним завданням для міст є соціальний захист та адаптація ветеранів війни і членів їх сімей, значна частина яких повертається додому інвалідами, з важкими фізичними та психологічними травмами. Так, станом на 25.07.2024р. в Україні нараховувалося 1 мільйон 300 тисяч ветеранів війни та їх родин, з яких майже 80% є мобілізованими [14]. Це люди різного віку, соціального статусу з різними потребами соціального захисту. Зараз в Україні це питання стоїть досить гостро і багато чого уже зроблено. Так, на національному та регіональному рівнях створюються нові суспільні інституції (Міністерство у справах ветеранів України, Український ветеранський фонд, схвалена Кабміном України Стратегія ветеранської політики до 2030 року, різного роду

комунальні ветеранські хаби (простори)), які уповноважені вирішувати питання соціального захисту та адаптації ветеранів війни і членів їх сімей. Вирішення проблем щодо підтримки ветеранів війни потребує значних фінансових ресурсів, що створює додаткові навантаження на бюджети держави, регіонів та міст. У 2023 році 2800 родин ветеранів війни та родини загиблих військових уже отримали соціальних виплат на понад 5,9 мільярдів гривень; ще 5,7 мільярдів гривень планується виплатити ветеранам на придбання житла [14]. З метою адаптації ветеранів до цивільного життя, в містах виникає потреба у розбудові об'єктів сучасної соціальної інфраструктури: створенні центрів соціально-психологічної реабілітації ветеранів війни, організації ветеранських просторів, створенні умов для їх професійної адаптації, навчання та перекваліфікації.

Тому для місцевих громад і влади міст нагальними стають завдання з розробки комплексних програм соціально-психологічної адаптації ветеранів війни, їх сімей та ВПО для подолання різноманітних суперечностей, зокрема втрати соціальних зв'язків, розриву родинних зв'язків, ідеологічних конфліктів, отримання належної медико-реабілітаційної допомоги, подолання посттравматичного стресового розладу, апатії та розчарування, які є одними з найактуальніших проблем сучасної молоді.

Тож для забезпечення соціальної стійкості міст та їх громад на перший план виходить швидкість реагування місцевої влади на соціальні виклики та організаційний аспект прийняття рішень. Цього можна досягти посиленням комунікаційного чинника місцевої влади з громадою та залученням до обговорення важливих проблем міста широкого кола представників різних громадських інституцій. В даному контексті важливим є формування дієвої системи управління на місцевому рівні за такими напрямками [3]:

1 – кризове реагування в контексті продумування можливих сценаріїв (foresight) криз та реагування на них; є важливим для координації дій місцевих служб, органів влади та громади в цілому у разі настання кризи. Інструментом кризового реагування є оцінка ризиків щодо надзвичайних ситуацій та розробка планів дій реагування на можливі загрози на місцевому рівні;

2 – налагодження ефективної зовнішньої і внутрішньої комунікації (за різними форматами та каналами) для інформування населення про реальну ситуацію в громаді та алгоритми дій у кризових ситуаціях, отримання зворотного зв'язку і забезпечення, таким чином, зростання довіри громади до місцевої влади;

3 – координація зусиль (співпраця) з використанням інструментів онлайн чи офлайн мережування та інституалізації як методу вибудови постійних координаційних центрів, нових організацій чи структур при органах

місцевої влади, що дозволить ефективно зберігати стійкість громади до більшості з викликів.

Висновки. Соціальна стійкість міст є складовою забезпечення та збереження безпекової ситуації загалом у містах та здатності громади і місцевої влади до їх суспільної згуртованості у випадку виникнення внутрішніх чи зовнішніх загроз. Для забезпечення соціальної стійкості міст є важливою соціальна активність населення громади, що потребує постійного заохочення, підтримки та інституційного підґрунтя, дає людям можливість і мотивацію змінювати своє оточення. Управління рівнем соціальної безпеки є важливим завданням для місцевих органів самоврядування, що сприятиме зниженню соціальної напруги у містах за показниками злочинності, бідності, дискримінації; зростанню якості життя, зміцненню довіри до влади шляхом активної взаємодії громадян міста з органами місцевого самоврядування, забезпечуватиме його сталий розвиток на перспективу. Використання нових підходів та формування нових моделей управління соціальною стійкістю міст з урахуванням кризового реагування, комунікацій та співпраці, сприятиме зростанню довіри громади до представників місцевої влади та забезпечить прийняття ефективних рішень на користь громади міста. Подальших досліджень потребують питання формування механізму взаємодії місцевих органів влади з представниками громадськості для забезпечення соціальної стійкості і безпеки міст.

Література:

1. What is Urban Resilience? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://resilientcitiesnetwork.org/what-is-urban-resilience>.
2. Дронова О.Л., Кононенко О.Ю. Славутич: формування потенціалу стійкості міста в умовах сучасних викликів та загроз. *Український географічний журнал*. 2019. № 3(107). С. 22-36.
3. Стійкість громад: проблеми та рішення у прогнозуванні та реагуванні на кризи та загрози, спричинені повномасштабною війною. Звіт про дослідження: Центр соціологічних досліджень, децентралізації та регіонального розвитку при КСЕ, лютий 2023. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/KSE-Institute-zvit-iz-doslidzhennya-Stii--kist-gromad.-Hanns-Final.pdf>.
4. John A. McCarthy. (2007). Critical Thinking: Moving From Infrastructure Protection to Infrastructure Resilience. In CIP Program Discussion Paper Series. Arlington, Virginia USA: George Mason University School of Law. Retrieved from: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.169.9384&rep=rep1&type=pdf>.
5. Chiu, R. (2003). Social Sustainability, sustainable development and housing development: The experience of Hong Kong. In R. Forrest & J. Lee (eds.), *Housing and social change: East-west perspectives* (19-24), Routledge.
6. Munzel, A., Meyer-Waarden, L., & Galan, J.-P. (2018). The social side of sustainability: Well-being as a driver and an outcome of social relationships and interactions on social networking sites. *Technological Forecasting and Social Change*, 130, 14–27. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2017.06.031>.

7. Keck, Markus and Patrick Sakdapolrak. (2013), What is social resilience? Lessons learned and way forward. *Erdkunde*, Vol. 67, No. 1, pp.5-19. Retrieved from: <https://www.erdkunde.uni-bonn.de/archive/2013-1/what-issocial-resilience-lessons-learned-and-ways-forward>.

8. Atalay, H., & Gülersoy, N. (2023). Developing Social Sustainability Criteria and Indicators in Urban Planning: A Holistic and Integrated Perspective. *ICONARP International Journal of Architecture and Planning*, Volume 11 (1), 1-23. DOI: 10.15320/ICONARP.2023.230.

9. Активність соціальна / В. І. Тарасенко // *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-43541>.

10. Безпека людини: особливості та можливості впровадження в Україні / [С. Баглай, А. Боброва, Г. Герасим та ін.]. // Київ: Представництво Фонду ім. Гайнріха Бьоля в Україні. 2021. 106 с.

11. Кузнецова Н. Б. Безпекова складова функціонування людського капіталу. *Економіка та суспільство* [Електронне видання]. 2022. №37. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-37-22. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1191>.

12. Соціально-економічний стан домогосподарств України (за результатами загальнодержавного вибіркового обстеження соціально-економічного стану домогосподарств (ОСЕСД), проведеного у грудні 2023 року - лютому 2024 року). Київ, 24 липня 2024 р. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/46041/file.pdf>.

13. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні, квітень 2024 року. Міжнародна організація з міграції (МОМ). URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf.

14. Бурцева А., Нематіан Золбін Д. В Україні 1 мільйон 300 тисяч ветеранів: як їх підтримують. Сайт Суспільне медіа України. URL: <https://suspilne.media/798951-v-ukraini-1-miljon-300-tisac-veteraniv-ak-ih-pidtrimuut/>.

References:

1. What is Urban Resilience? Retrieved from: <https://resilientcitiesnetwork.org/what-is-urban-resilience>.

2. Dronova. O.L. & Kononenko. O.Yu. (2019). Slavutych: formuvannia potentsialu stiikosti mista v umovakh suchasnykh vyklykiv ta zahroz. [Slavutych: formation of the urban resilience capacity in the conditions of current challenges and threats]. *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal - Ukrainian Geographical Journal*, 3(107), 22-36 [in Ukrainian].

3. Zvit pro doslidzhennia "Stiikist hromad: problemy ta rishennia u prohnozuvanni ta reahuvanni na kryzy ta zahrozy, sprychyneni povnomasshtabnoiu viinoiu". (2023, February). [Research Report "Community resilience: challenges and solutions in anticipating and responding to crises and threats caused by full-scale war"]. Tsentri sotsiologichnykh doslidzen, detsentralizatsii ta rehionalnoho rozvytku pry KSE - Center for Sociological Research, Decentralization and Regional Development at KSE [in Ukrainian].

4. John A. McCarthy. (2007). Critical Thinking: Moving From Infrastructure Protection to Infrastructure Resilience. In CIP Program Discussion Paper Series. Arlington, Virginia USA: George Mason University School of Law. Retrieved from: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.169.9384&rep=rep1&type=pdf>.

5. Chiu, R. (2003). Social Sustainability, sustainable development and housing development: The experience of Hong Kong. In R. Forrest & J. Lee (eds.), *Housing and social change: East-west perspectives* (19-24), Routledge.

6. Munzel, A., Meyer-Waarden, L., & Galan, J.-P. (2018). The social side of sustainability: Well-being as a driver and an outcome of social relationships and interactions on social networking sites. *Technological Forecasting and Social Change*, 130, 14–27. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2017.06.031>.

7. Keck, Markus and Patrick Sakdapolrak. (2013), What is social resilience? Lessons learned and way forward. *Erdkunde*, Vol. 67, No. 1, pp.5-19. Retrieved from <https://www.erdkunde.uni-bonn.de/archive/2013-1/what-issocial-resilience-lessons-learned-and-ways-forward>.

8. Atalay, H., & Gülersoy, N. (2023). Developing Social Sustainability Criteria and Indicators in Urban Planning: A Holistic and Integrated Perspective. *ICONARP International Journal of Architecture and Planning*, Volume 11 (1), 1-23. DOI: 10.15320/ICONARP.2023.230.

9. Tarasenko, V. I. (2001). *Aktyvnist sotsialna [Social activity]*. Dziuba, I. M., Zhukovskyi, A. I., Zhelezniak, M. H. & other (Eds). NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-43541> [in Ukrainian].

10. Bahlai, S., Bobrova, A., Herasym, H. at al. (2021). *Bezpeka liudyny: osoblyvosti ta mozhyvosti vprovadzhennia v Ukraini [Human security: features and possibilities of implementation in Ukraine]*. Kyiv: Predstavnytstvo Fondu im. Hainrikha Bolliia v Ukraini [in Ukrainian].

11. Kuznetsova, N. B. (2022). Bezpekova skladova funktsionuvannia liudskoho kapitalu [Security component of human capital functioning]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 37. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-22>. Retrieved from <https://economyand.society.in.ua/index.php/journal/article/view/1191>.

12. Sotsialno-ekonomichni stan domohospodarstv Ukrainy (za rezultatamy zahalno-derzhavnoho vybirkovoho obstezhennia sotsialnoekonomichnoho stanu domohospodarstv (OSES), provedenoho u hrudni 2023 roku - liutomu 2024 roku), (2024, July). [Socio-economic status of households in Ukraine (according to the results of the nationwide sample survey of the socio-economic status of households (SESH), conducted in December 2023 - February 2024)]. Kyiv. Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/media/46041/file.pdf> [in Ukrainian].

13. Zvit pro vnutrishnie peremishchennia naseleennia v Ukraini [Report on internal population displacement in Ukraine]. (2024, April). International Organization for Migration (IOM). Retrieved from https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf [in Ukrainian].

14. Burtseva, A., Nematian Zolbin, D. V Ukraini 1 milion 300 tysiach veteraniv: yak yikh pidtrymuiut [There are 1 million 300 thousand veterans in Ukraine: how are they supported]. Sait “Suspilne media Ukrainy” [Sait “Suspilne media”]. [suspilne.media](https://suspilne.media/798951-v-ukraini-1-miljon-300-tisac-veteraniv-ak-ih-pidtrimuut/?utm_source=copypink&utm_medium=ps). Retrieved from https://suspilne.media/798951-v-ukraini-1-miljon-300-tisac-veteraniv-ak-ih-pidtrimuut/?utm_source=copypink&utm_medium=ps [in Ukrainian].